

Elsa Scheelen

Gotzon Garate

Irakurri berria dut Elsa Scheelen. Arrazoiez esan dute, Ibon Sarasolak eta bestek, elaberriak eta euskal literatura, aurrera joko badute, kritikaren beharrea daudela.

Berriki Bernardo Atxaga ere euskal kritikaren ezaz arrenkutatzen zen. Zoritxarrez, kritika idazlearen ideologari begira egin izan ohi da sarritan.

Neu kritika hontan Txillardegiren euskarari ohartxo batzu egitera mugatuko naiz. Egitura eta formari buruz Sarasolak eman zuen bere eritzia «Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza» saioan.

Zenbait puntutan ezik, bat nator hor azaltzen diren eritziekin. Jakingarria da saio hori, bere laburtasuna gorabehera.

Elsa Scheelenen euskara

Txillardegik (bere gramatika lan txalogarriez gain) bide betriak ebaki ditu euskal elaberrigintzan. Euskara gaurko gizartearen eguneroko bizitzarekin konfrontatu du.

Halere, nahiko akats aurki daiteke *Elsa Scheelen* elaberrian. Gogoeta ilunetan Txillardegiren euskara bikainki dirdirutzen den bezala, eguneroko euskararen, gauzarik erraxenak esan behar diren unetan, orduantxe hain zuzen ere, irristatzen da eta laprastatzen:

«Elsa sukaldera abiatu zan ur baso bat edatera» 14 or.

Erdaraz: «Elsa se dirigió a la cocina a beber un vaso de los que se usan para agua».

Berak, ordea, besterik esan nahi zuen:

«Elsa... baso bat ur, baso bat bete ur edatera...»

Hau da, euskara gaurko mundu korapilatsu hontarako gai egin nahi izateko asmo jator hortan garaile ateratzen den bitartean, oso zalantzatan jartzen naiz ni Txillardegi iritsi ote den egunero-ko euskara aspaldidanik jasoa zegoen mailara.

Egia esan, Fernando Mendizabal, Salvador Garmendia, Mikel Zarate... ez dira sartu Txillardegi murgildu den arazo sakonlatzetan. Berriz ere esan beharra dago, hor datzala Txillardegiren merito bat.

Idazle haiek, ordea, maisuki, indarrez eta euskara bateaz idazten duten alorretan, Txillardegi moteltxoago ikusten dugu.

Has gaitezen zenbait puntu orokorrekin.

Hitzen errepikatzea

eta

Elsa Scheelen-en aurkitzen diren *eta* gehienak lapitzez azpimarratzeko pazientzia hartu dut: asko dira sobran daudenak.

Dozenaka eta dozenaka dira *eta-rekin* hasten diren esaldiak. Kontakizuna oso moteltzen dute:

«Eta zure zai huntan gosetu egin naiz, eta umorea arras galdu ere bai... Eta sukaldera joan; eta sagar bat zuritzen eta jaten hasi zan» 11 or.

Ia orialde guztietan ditugu holako enenpluak (Ikus batez ere 13, 22, 46, 116, 119, 124, 137, 139, 145, 156, 194, 203, 204, 219, 227, 236, or.).

Eta honekin elaberriari ez dagokion doinu biblikoa eransten zaio:

«Eta nor da, Iauna, sinhets deçadan hura baithan? Eta erran cieçon Iesusek, eta ikussi duc hura, eta hirekin minço dena duk hura. Eta harc dio, Sinhesten diat, Iauna. Eta adora ceçan hura. Eta erran ceçan Iesusek...» Leiçar. Ioan. 9, 36-39.

antzeman

Nahasketatxoak ikusten dugu hitz hau erabiltzerakoan. *Antzeman* eta *atzeman* (atxeman) nahastu egiten dituela dirudi.

Gogortxo gelditzen dira aditz honekin jositako esaldiak. Herriak ez ditu erabiltzen modu hortara:

«Oraingoz ez dut joaterik antzematen» (29 or.). «Begirada igeskor hura faltsu antzeman zuen» (34 or.). «Bezero asko baino legunago... antzematen zaitut» (223; ikus 14, 27, 53, 69, 79, 82, 125 or.).

Herriak, Bizkaian, Gipuzkoan eta Nafarroan *antzeman* dati-boarekin erabiltzen du:

«Antzeman dizut». «Begirada... hura faltsu zela antzeman zion».

Txillardegik bestetan atzeman darabil:

«Elsa egoera berriaz nagusiturik atzeman uste zuten» 73 (Ikus 182 or.).

begiratu

Begiratu beste inon entzun edo irakurri ez dudan modura erabiltzen du.

Begiratu-k bi esanahi ditu: a) mirar: datiboarekin. Juanitori begiratu nion; b) guardar, custoriad, etab. akusatiboarekin: begira gaitzatzu gaitzetik. Amen.

Liburu hontan, ordea, ia beti, «mirar» esateko, akusatiboa erabiltzen da:

zerua begiratu zuen 193; zerura begiratu zuen.

Elsak bere erloju ñimiñoa begiratu zuen 9. (Ikus 28, 41, 46, 113, 125 or.).

baina

Sarriegi erabiltzen da *baina*. *Ordea, ostera...* erabiliz prosa aberatsago eta zauliago litzateke.

barrena

Zenbait pasartetan, *barrena* hitzarekin gozagaitz loturik dauden sintagma batzu edireiten dira:

bazkarian barrena 208 / bazkal denboran

bizieran barrena 13

korridorearen barrena urrundu zan 161 / korridorean barrena

zehir

Berdintsu *zehir* hitzari buruz:

gauean zehir 46 / gau osoan, gau guztian

bera

Hitz hau batzutan trakets erabiltzen da; herriak darabilen bestaldera.

Ukkel'go bereko bezero anitz joaten zitzaion 23 / Ukkel'en bertako bezero... edo Ukkel'(e)tik ere...

Maredous'ko bereko edari-botilla bat? 195 / Maredous'en bertako...

Emakumetan beretan 27, zerbitzarietan beretan 30, begietan beretan, lenengo unetik beretik 77, bakartadea... eskaparate jendetsuen beren aurrean 110; (ikus 20, 23, 47, 53, 87, 104).

Herriak holakoetan, gehienetan *ere* erabiliko luke:

emakumetan ere... eskaparate jendetsuen aurrean ere.

Beste kasu batzu:

gaur berean 201 / gaur bertan

oraintxe berean 215 / oraintxe bertan

ohe ertzeraino bereraino 12 / ohe ertze ertzeraino

ohartze berean 212 / ohartu orduko

esate berean 246 / esan orduko.

Azken bi kasu hauetan, *ohartze berean* eta *ohartu orduko*, gauza bana direla esan lezake norbaitek. Baliteke, baina horko pasarteetan, euskaldun batek bigarren modura esango luke, nire ustez.

orain

Gipuzkoa eta Nafarroako zenbait baserritan entzun izan dudanez, *orain*, *oraindik* eta abar, orainaldirako bakarrik erabiltzen dituzte. Fernando Mendizabalek (eta beste batzuek) oso ederki betetzen du gaur egun ere bizirik dagoen lege hau. Axular, ordea, hastandu egiten da bide hontatik. Adibide batzu:

Orain bere buruaz ikasia zekien / Orduan bere buruaz ikasia zekien (ikus 157).

Hitzak aidean zeuden oraindik 18 / ...aidean zeuden artean.

Beste xehetasun bat. Gazteleraz «*todavía*» moduzko adberbio bezala erabiltzen da. Euskaraz, ordea, «*oraindik*» hitzak ez du berez holako sentidurik:

oraindik ere uzkurrago eta etzekoiago 111 / are uzkurrago... (ikus 124, 143, 158, 187, 190, 203). Gauza bera esan behar da *oraingo* (100) eta *oraingoan* (232, 241) hitzei buruz.

Zabartxo dauden beste esaldi batzu

Urratzeko zai 133 / uratu zai, noiz urratuko zai

Urratzeko zai aktibo da. Pasarteak, ordea, pasibotasuna eskatzen du.

gidoiña helduta 43 / gidoiñari helduta

aldameneko hauzokoa 114 / eguzkitan egonean 118

Lehenbiziko esaldia, batik bat, euskalgaitz iruditzen zait.

Esther'en haragizkoak ziran 26 / odolekoak, odol berekoak

aurtiki 47: *arrojar*, baina ez vomitar, hor erabiltzen den bezala.

iraunduko 98 / iraungo

ez da sekula santan itxaron behar emakume bat 236 /
...itxaron behar emakume bati

esan zuen frantsesera kaskarrean 97 / frantsesera kas-
karrez

hemen bizi zaitezke 94 / hemen bai ongi bizi zaitezkeela
gora igotzekotan egon zan zalantzan 162 /?

Elsa, hemeretzi edo hogei (urte) dituzula ematen du 104
/ ... dituzula ematen duzu

hirurogeietan laister abiatuta 68 / hirurogetaka urte las-
ter egingo zituen (Ikus 23, 44, 68, 161)

platerak ia osorik bihurtu zituen atzera 208 / platerak ia
ezer jan gabe bihurtu zituen atzera. Besteak hauxe esan nahi du:
deolvió los platos casi sin rotura alguna.

Hire «senar» hori Flandre'ko kastako seme da 67 / ...dun

Luc'en arnasa beroak ez baitzion bizkarra iristen 13 /
...ez zitzaion bizkarrera iristen.

Luc'ek maite duen Antwerpe'ko kaietako tegiek 26 /
... dituen

(nik) pairatzen duten 104 / Toki askotan halaxe esaten
du herriak. Pertsonak ez nahasteko, ordea, hobe: dudan.

bat

Baserrietan, erdaraz ez dakitenekin hitz eginez gero, *bat* gu-
re aldean (bost urteko Filologia karrera egin dugunon aldean)
bakanago erabiltzen dutela kontura gaitzke; batez ere beste
numeral bati kontrajartzeko, alegia; indefinido bezala gutxia-
gotan.

ez zuen halako aukera bat galduko 153 / halako aukera
ar bat behar dudalakoan 178 / arra behar dudalakoan
baso bat eta beste bat 46 / bat eta bestea

hau

Hau, hunen... gehiegitxo ikusten ditugu.

Vanhamme poztu egin zan hauek Elsa'ren aurrean entzun-
da 94; eta hunen begi nabar illunek... asaldatu zuten. Baina hu-
nek bere zakarreriarri eusten zion xamurraldietan; eta huni esker,
Elsak ez zuen berandu arte ezer nabaitu 24

kolpe latz bat izan zan hau Pierre'rentzat 218 / kol-
pe latza Pierre'rentzat

Eta hau gizon batengan nabaitzea 175

Esaldi gogortxoak

ohe-aurrea zan 58 / ohera aurrekoa zan. *ohe aurrea*: la par-
te delantera de la cama, baina liburuan besterik esan nahi da:
neskatxaren dantza izorratzen hasteko prestaketa zela.

etxea polliki polliki antolatuz joatea erabaki zuen 73 / etxea
polliki polliki antolatzea erabaki zuen

buruko oiñaze ikaragarriaz minduta 46 / buruko min ika-
ragarriekin

Elsa'k arreta guztiz at 21 / ?

De Potter jaunari buruz, maiz pentsatu dut 239 / Zer pen-
tsatu? Hobeto: De Potter jaunari buruz maiz egin izan dut go-
goeta... pentsatzen jarri naiz...

hitz asko, bai, motorraren soñuan nahasirik 247 / ... mo-
torraren soinuarekin (soinuaz?) nahasirik

afarira joan ohi zan 44 / afaltzera...

atzera eta aurrera asi ziran ezin egonak eraginik 186 / ... zi-
ran ezin egonda, ezin egonez

esankizuna, dana dala, esanik zegoen 200 / halere, esanak
esan

sendimendurik gabeko atsegiñik gabe ez dago 215 / ?

ezkonduak eta aita-familiako 93 / ?

gauza askoren gabea 118 / ... askoren hutsunea, hutsa...
gabe gelditu naiz (eta antzekoak) esan ohi da. *Gabe-ren* aurretik
sustantiboak inesiboan erabiltzen direnik ez dut uste.

baina hortara entzun zuenean 37 / zenbait tokitan *hortara*, «por lo tanto» adierazteko erabiltzen dute.

gogorik batere gabe oheko atsegin hits hartara... zer esan? 118 / hartaz... zer esan?

Elsaren mundua... hestutu egiten zitzaion 128 / Elsari

Gero eta jende gutxiagorekin hitzegiten zuen: «Hektos»eneko irakasleak, eta etxe ondoko dendari batzuk 128 / eneko irakasleekin... eta ... batzu(e)kin

gizona goseak hikzen dan herrietan 138 / goseak hiltzen da-
goen, goseak hiltzen duen...

Pierrek, tristurak gainditurik gogoratzen zan... begi nabar
illun maitatu haietaz, doillor eta kupidagabe, behin ere baino
ederrago eta urrutiago... 178

a) Pierre gogoratzen zan

b) ... urrutiago zeuden haietaz. Bestela ba dirudi, *doillor eta
kupidagabe* Pierre bera dela.

Joskera zaila dago esaldi hontan:

Paquettes'ko gela epelean emakume mikaztu bat eta lehen-
go aldiz gizon on bat, gizanegarraren eresia entzun zitekean,
etsia, gaueko illuntasunean bakardadean ari». 179.

Non dago *emakume eta gizon* hoiien aditza?

Elaberi hontan esaldi asko bukatzen dira *ari* hitzarekin, elip-
sis eginez.

Bestalde Txillardcgik *bide*, norberaren eritzia adierazteko era-
biltzen du:

«ezagutzen bide zituen» 134 (ikus *passim*). Positiboa izan
daiteke.

«pareta lanpara bati so pausatu zitzaion begirada Elsa'ri 53 /
Elsa'ren zorion lodi hura... igesi zijoakiola nabaitzen zuen
/ Elsa'k

Gizonek ez dute inoiz neurtuko nere huntan emakume batek
jasaten duen kolpe latza norainokoa dan... 80 / Nola elkartu
nere eta batek?

Batzutan, esaldiaren erritmoak beste paralelismoa eskatuko
luke:

legea ez da sortu gizonen zerbitzuko, paperen laguntzaile
bazik 122 / ... paperei laguntzeko baizik

hizkuntzaz... giroaz, alde guztietatik hitz batez 26 /

sinistu eziña zuri izanik ere 96 / sinesgaitz bazaizu ere

edozein gizonen besoetara nere burua aurtikitzeke zoratzen
naizela iruditzen zaie 103 / zoratzen nagoela

besoetara burua aurtiki?

Ba zeukan aurrerakoan gauetan zer irakurririk 48 / Handik
aurrerako gauetan ba zeukan... edo aurrera ba zeukan gauetan...

Luc'en muntatutako «Moderne» garajeak... 15/ Luc'ek

ez zan sekula entzun «Jaungoiko» hitza birau egiteko ezpa-
da 38 / ezpazen

temezortzi-hogei urtekoa 58 / Halaxe erabiltzen dute Na-
farroa, Gipuzkoa eta Bizkaiko baserrietan 93 / Beste toki guz-
tietan *urtetako* erabilzen da elaberri hontan, mugagabetasuna
kontuan harturik.

aukera hura baliatu 99 / aukera hartaz baliatu

eguraldia zoragarri mamitu illuntzerakoan / 93 jarri

joera guzietarako litxarkeriarik 93 / aukera guztietako

Luc'en partez horrelakorik espero ez zuelarik 18 / Luc'en-
gandik.

batzutan jotzeko gogoia nuen 65 / izaten nuen; jotzeko go-
goia ematen zidan

Askotan... afaltzeko gogoia haundirik ez zuen / ez zuen izaten.

giroa ondurik zegoela igarri zuen 200 / igarri zion

eta gero, uste zuen bederen 217 / eta gero, halaxe uste
zuen bederen

Nornahi izanik ere Elsak ez zuen ideki nahi 234 / Iñori
ere ez zion Elsak ideki nahi

gogoz ferekatzen zuen... azkura 236 /

Nafarroa eta Gipuzkoako zenbait baserrian (bestetan ez)
perpersonaz mintzo direla *azala* erabiltzen dute. *Larrua*, ostera,
abere eta beste animalientzat bakarrik.

Elsa Scheelen hontan perpersonarentzat ere. Axularrek ere
(Ikus 34, 37, 179, 181).

emaizkidazu hamar miñutu 51 / utzi...

Zergatik ez beretara jo? 53 / berak jo?

heure etxe propioa 68 / heure esanez gero, propioa erantsi?

Goazen piska bat alaitzera 132 / Norbait alaitzera ala alai-
(tu) gaitezen piska bat? Bigarrena eskatzen du pasarteak.

ez baitzuen ezer ulertu Elsak esandakoaz 134 / Erdal usai-
na aditzen diot esaldi honi: Elsak esandakorik ezer ez baitzuen
ulertu.

oker zegoen, jeixterakoan kokatu izan balitz bezela 209 / kokatu ala trabatu?

agiriko harriz eraikitako hesi bat 92 / harri biziz

Elsak ez zuen ezer besterik entzun 9 / ez zuen besterik ezer (besterik deus) entzun.

Iñor ez aspertzeko, bukatuegingo dut.

Azken hitzak

Goraxeago esan dugunez, Txillardegi izan da euskara mendua gizarte modernoaren enborrean txertatzen lehenetakoa.

Elaberri hontan ere urrats handia eman du. Bai kanpoko, naturalezaren edo paisajearen deskripzioei, bai eta arima barrutiko giro ubelak azaltzeari beldurrik gabe ekin dio. Hurrengo idazleentzat bidea ebakitzen ihardun du bipilki.

Txillardegiren beste alderdi positiboa: gehien gehienetan joskeraren (sintaxis) legeak oso ederki betetzen ditu.

Konparaketa bat egin daiteke: Angel Lertxundiren edo Ramon Saizarbitoriaren euskara naturalago, eguneroko biziari lotuago da. Txillardegiren euskara joriago, aberatsago da. Batzutan euskararen norma ez ezik, euskararen sistema bera ere lardaskatu arren, euskal gramatikak eskaintzen dituen posibilitateez baliatzen antzetsu ikusten dugu Txillardegi.

G. G.

Euskal liburuak

OÑATIBIA, Yon: **Erriaren EUSKERA BATUA irrati-bidez. 1^ogo. ikastaroa / Método de EUSKERA UNIFICADO radiofónico. 1.º curso.** Edili argitaldaria, Donostia, 1979, 278 or. 15 x 21 zm.

Hona hemen Jon Oñatibia langile porrokatua zenaren euskara-metodoa. Lehen *Irrati bidez* zuen izena. Orain beste hau, baina haren 10. argitalpena besterik ez da. Argitalpen honen eta aurrekoen merituetarik bat, berprimaketa hutsa ez baino berredizioa izatean datza, hots, argitalpen bakoitzean aldatuz eta egokitzuz joan dela liburua. Horrela, azken urte hauetan euskara batura begirako hitzik egokienak aukeratu bide ditu. Baina aldaketa honek liburuaren titulua zentzu horretan aldatzeko eskubiderik ematen duenik ez dut uste. Liburuaren izenburu hori engainagarria da. <Herriaren> euskara baturik ez dago, eta liburu hortako euskara ez da